

2025

STIJN OOSTERLYNCK

De stem van de stad

*Democratie
en solidariteit
in beweging*

In oktober vorig jaar protesteerden Gentse burgers spontaan een week lang iedere avond aan het stadhuis tegen de vorming van een nieuw stadsbestuur. De onderhandelingen gingen naar hun aanvoelen in tegen de uitslag van de verkiezingen. Was dit burgerprotest een anachronisme of een uiting van de weerbaarheid van de stedelijke democratie?

Terwijl nationale (welvaarts)staten de voorbije decennia steeds duidelijker op grenzen stoten in de aanpak van en de omgang met de groeiende etnisch-culturele diversiteit en de armoede, ontstaan kansen voor steden om hierrond eigen initiatieven en beleid te ontwikkelen. Stedelijke politiek is (potentieel) anders dan staatspolitiek. Ze vertrekt minder vanuit centrale staatsmacht en culturele homogeniteit en steekt zich minder weg achter territoriale grenzen.

Dit boek is een pleidooi om steden ernstig te nemen als ruimtes om te experimenteren met nieuwe vormen van solidariteit in diversiteit en andere vormen van democratische politiek. Een zich steeds vernieuwend stedelijk middenveld speelt er een cruciale rol in.

Stijn Oosterlynck is hoogleraar stadssociologie aan de Universiteit Antwerpen. Hij is lid van het *Centre for Research in Environmental and Social Change (CRESC)* en het *Antwerp Urban Studies Institute*. Hij is ook actief in het Hannah Arendt Instituut voor Stedelijkheid, Burgerschap en Diversiteit.

INHOUDSTAFEL

Proloog: De Gentse ‘trekzakrevolutie’	7
Hoe nationale staten de wereld gingen beheersen	15
De grenzen van de nationale politiek	25
Nieuwe kansen voor stedelijke actoren	41
Naar een andere, stedelijke vorm van democratische politiek	59
Epiloog: De rol van het middenveld in stedelijke politiek	73
Bibliografie	77
Paul Verbracken en de Paul Verbrackenlezingen	84
Reeds verschenen in de reeks Paul Verbrackenlezingen	86

PROLOOG

De Gentse 'trekzakrevolutie'

Eind oktober 2024. De gemeenteraadsverkiezingen van dit jaar liggen ondertussen twee weken achter ons. Iedere avond loopt het plein bij het Gentse stadhuis vol met honderden Gentenaren die zich ongerust maken over een wending in de onderhandelingen over een nieuw Gents stadsbestuur. De onderhandelingen tussen Voor Gent, de stadslĳst van sociaal-democraten en liberalen, en de partij Groen zijn spaak gelopen. Voor Gent kondigt aan dat ze een bestuursakkoord zullen proberen te onderhandelen met de conservatieve Vlaams-nationalistische partij N-VA. Veel progressieve Gentenaren kunnen zich helemaal niet vinden in die keuze van Voor Gent, de eenheidslijst van Vooruit en Open Vld. Ze zien er een aanfluiting van de verkiezingsuitslag en -beloftes in. Voor Gent en Groen haalden samen 57% van de stemmen en Vooruit beloofde tijdens de deur-aan-deurcampagne om geen coalitie met N-VA te sluiten.

De protesten aan het stadhuis ontstonden onmiddellĳk en spontaan op de regenachtige avond waarop de keuze van Voor Gent voor N-VA publiek bekend gemaakt werd. Al snel raken de protesten georganiseerd door het engagement van individuen en organisaties uit het brede sociale en culturele Gentse middenveld. Iedere avond animeren speeches en muziek de verontwaardigde en ongeruste burgers die bijeenkomen aan het stadhuis. De Gentse volksmuzikant Wim Claeys recycleert een oud, 19de eeuwse nummer van de Gentse volkszanger Karel

Waeri over de slechte arbeidsomstandigheden van Gentse textielarbeiders tot een nieuwe protestsong getiteld 'Nee nee ka-poen'. Het lied verbindt en legitimeert zo een eigentijdse strijd voor een sociaal stadsbestuur met de vroegere strijd van de arbeiders in deze stad.

De protestweek mondt uit in een 5.000 koppen sterke optocht, die zich uitroept tot de Fanfare van Honger en Dorst. De optocht vindt plaats op de zondagavond waarop de leden van de Gentse Vooruit-afdeling zich moeten uitspreken over het bestuursakkoord tussen Voor Gent en N-VA. Een meerderheid van 56% van de aanwezige Vooruit Gent-leden spreekt zich uit tegen het akkoord met N-VA, terwijl een tweederde-meerderheid vereist is. Voor Gent en Groen knopen opnieuw onderhandelingen aan.

Maar ook dan stopt het burgerprotest niet. Nu betogen Gentse burgers die een voorkeur hebben voor een coalitie langs rechterzijde. Ze zijn een stuk beperkter in aantal, minder goed georganiseerd en lijken ook niet terug te kunnen vallen op organisaties. Als Voor Gent en Groen uiteindelijk toch een akkoord bereiken en dit nipt door de Gentse Open Vld-afdeling – die eerder met 97,5% van de stemmen voor een coalitie met N-VA stemde – goedgekeurd wordt, stopt het burgerprotest en keert de politieke rust terug. De vraag bij dit alles is wat die honderden mensen heeft gemobiliseerd om avond na avond hun stem te verheffen over wat er in het stadhuis gebeurde? Wat vertelt ons dit bovendien over stedelijke democratie, het thema van dit boek?

Het stedelijk middenveld maakt zichzelf tot inzet

De inzet van de mobilisatie van progressieve Gentse individuen en organisaties was het continueren (of niet) van een sterke relatie en constructieve samenwerking tussen het Gentse bestuur en het stedelijke sociale en culturele middenveld. Dit publiek-civiele partnerschap zit ingebed in een breed gedragen en onderschreven publieke cultuur van 'stedelijke maakbaarheid', die zich in Gent over verschillende politieke legislaturen heen geconsolideerd heeft (Oosterlynck et al., 2021). Stedelijke maakbaarheid is het sterke geloof dat het stadsbestuur bij machte is om de stedelijke samenleving beter te maken. Dat vergt een sterke beleidsvoering op sociaal en cultureel vlak en een gerichtheid op interveniëren, in het bijzonder naar kwetsbare sociale groepen toe.

In Gent werd deze gerichtheid op sociale interventie ten voordele van kwetsbare sociale groepen de voorbije decennia gecombineerd met een uitgesproken positieve houding ten aanzien van het sociale en culturele middenveld, waarvoor een structurele rol en positie weggelegd is in de beleidsvoering. Stedelijk bestuur en middenveld werken bv. samen rond het uitbouwen van nieuwe dienstverlening (bv. materiële hulpverlening zoals voedselbedeling) of het ondersteunen van (zelf-)organisaties (bv. nieuwe werkingen van en voor jongeren met migratieachtergrond). Die structurele rol en samenwerking vertaalt zich ook in financiële, logistieke en andere ondersteuning van het middenveld.

Het sociale en culturele middenveld beantwoordt al die positieve aandacht van het bestuur door een overwegend positieve en open houding ten aanzien van dat bestuur. Dit betekent uiteraard niet dat er niet voortdurend meningsverschillen zijn over welke noden prioritair zijn, welk beleid het beste werkt of wie welke rol moet hebben bij sociale en culturele interventies.

Het betekent ook niet dat alle sociale of culturele noden in de stad gelenigd zijn en dat middenveldorganisaties onderling niet concurreren voor middelen en aandacht van het bestuur en voor toegang tot hun doelgroep. Het betekent wel dat er een brede publiek-civiele consensus is over hoe en waarom er beleid gevoerd wordt in de stad.

Deze specifieke Gentse stedelijke politieke cultuur heeft diepe historische wortels. Zo is Gent een bakermat van het democratisch socialisme, met een coöperatieve traditie die het behoedt voor een te staatsgerichte aanpak. Deze coöperatieve aanpak duikt om de zoveel tijd als een nieuwe golf van coöperatief engagement op in de stad, met Energent en Wooncoop als recente voorbeelden. Recenter vond de stad Gent als een van de enige Vlaamse steden in de jaren 1990 een effectieve strategie tegen de opkomst van radicaal-rechts door te investeren in wijkgerichte cultuurinfrastructuur en -organisaties (Hillaert, 2011).

De hierboven beschreven stedelijke publieke cultuur wordt in Gent over ideologische en partijgrenzen heen gedragen. Het verklaart waarom zelfs stadsbestuurders, die toch de lokale politieke macht belichamen, geregeld met trots verwijzen naar het 'rebelse' karakter van de Gentenaren. Die stedelijke publieke cultuur mag dan wel breed gedragen worden, dit betekent daarom nog niet dat iedereen zich er op een gelijke manier deelachtig aan voelt. Er is kritiek over de zwakkere betrokkenheid van de randstedelijke verkavelingswijken. Het 'centrum' voelt daar vaak ver weg aan. Ook burgers met migratieachtergrond vinden of krijgen minder (snel) toegang tot de publiek-civiele netwerken die deze politieke cultuur ondersteunen. Zeker onder georganiseerde jongeren met migratieachtergrond speelde deze frustratie de voorbije jaren stevig op (Oosterlynck et al., 2021).

De enige partij die zich de voorbije jaren buiten die stedelijke politieke cultuur plaatste, is N-VA (en ook Vlaams Belang, maar deze partij weegt nauwelijks op het stedelijke debat in

Gent). N-VA is als partij niet tegen het verenigingsleven, maar stelt de nauwe samenwerking tussen stedelijke beleidsmakers en middenveld én de financiële ondersteuning ervan ter discussie (Corijn, 2015). N-VA vindt dat het Gentse bestuur de middenklasse verwaarloost en te veel inzet op de ondersteuning van kwetsbare burgers. Het toont dat de partij een fundamenteel andere visie verdedigt over hoe en met welk doel de stad bestuurd dient te worden. Ze staat een fundamenteel ander politiek bestuursmodel voor, waarin de stedelijke overheid, en daarbinnen de uitvoerende macht van burgemeester en schepenen, het politieke primaat claimt.

De interpretatie van de verkiezingsuitslag

De woede en verontwaardiging die de dagenlange protesten van progressieve Gentse burgers en sociale en culturele organisaties aandrijven, gingen precies over dit politieke bestuursmodel (en daarna wellicht over de teleurstelling van andere Gentenaars over de gemiste kans om dit bestuursmodel te breken). De uitslag van de lokale verkiezingen toonde de brede steun van de Gentse bevolking voor deze stedelijke publieke cultuur en dit politieke bestuursmodel aan. Tel daarvoor het aantal stemmen voor Vooruit, Groen, PvdA en CD&V én de sociale liberalen rond voormalig burgemeester De Clercq op.

Toen de coalitiegesprekken op een bepaald moment een andere richting uitgingen, een richting waarin het bestaande publiek-civiele partnerschap heel erg onder druk dreigde te komen, ervaarden heel wat Gentenaars dit als een aanfluiting van de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen. De perceptie dat Gent deel was van een grotere packagedeal tussen de nationale partijvoorzitters van Vooruit en N-VA om op zoveel mogelijk

beleidsniveaus en plaatsen samen te besturen, versterkte het beeld dat de stedelijke democratie op het politieke kapblok lag.

Nadat burgers hun stem uitgebracht hebben, is het doorgaans aan een paar mensen aan de top van politieke partijen en een kleine schare journalisten en mediagezichten om die stem te interpreteren en zo de onderhandelingen deze of gene richting uit te sturen. In Gent doorbraken burgers en hun organisaties deze keer het monopolie van de nationale politieke en media-elite op de interpretatie van de verkiezingen. Die week van protest, culminerend in de afloop waarvoor burgers en hun organisaties zich mobiliseerden, werd zo een authentiek democratisch moment. Burgers lieten zich niet verdringen uit het centrum van de politieke macht en toonden zich de gelijken van partijvoorzitters en mediacommentatoren.

De actieve betrokkenheid van zoveel burgers en organisaties van verschillende politiek-ideologische strekkingen op dit Gentse politieke model is dus een teken van de vitaliteit van de Gentse stedelijke democratie. De stad krijgt hier een eigen stem, niet louter via de burgemeester en de lokale staat, maar via een georganiseerde burgersamenleving die haar plaats in de stedelijke politieke arena opeist. Die stem stuurde de onderhandelingen weg van de personenstrijd en interpelleerde de lokale en bovenlokale partijpolitieke strijd voor staatsmacht om het gevecht tussen inhoudelijke visies centraal te stellen.

Gentse toestanden?

De betekenis van wat de organisatoren ondertussen zelf de 'trekzakrevolutie' zijn gaan noemen is niet min (De bisschop & De Brabander, 2024). Dit waren Gentse toestanden – met een alert, creatief en wijdvertakt lokaal sociaal en cultureel middenveld – maar het waren *niet alleen* Gentse toestanden. De betekenis van deze trekzakrevolutie is potentieel universeler.

Ze overstijgt deze stad, haar burgers, politici en middenveld. Ze toont wat democratie van onderuit vermag en wat politieke zelforganisatie van burgers kan teweegbrengen. Het toont wat echt mogelijk is als een politieke partij (in dit geval de lokale Vooruit-afdeling) zich als beweging, eerder dan als stemmachine ten dienste van staatsmacht, opstelt. De greep van de nationale participatie op het politieke spel blijkt – althans voor even – niet onaantastbaar te zijn.

Ik wil in dit boek argumenteren dat in de trekzakrevolutie een ander, typisch stedelijk politiek model zichtbaar wordt: een politiek waarin burgers en hun organisaties meedoen, zich als gelijken tonen van stedelijke (en nationale) politici en vanuit hun diepe verankering in de steeds veranderende stedelijke samenleving het samenleven op andere manieren dan gangbaar is op nationaal vlak vorm trachten te geven. Het is een model waarin de politieke ruimte niet enkel door de staat en haar instellingen en vertegenwoordigers ingenomen wordt, maar waar zich een partnerschap met een steeds anders georganiseerde burgersamenleving vormt. In een wereld waarin de democratie voor onze ogen uiteenrafelt onder het verbale en fysieke geweld van autoritaire en populistische politici, verdient elke bron van inspiratie en hoop voor een vernieuwing van de democratie, hoe klein en lokaal ook, aandacht.

Het is precies dit wat ik in dit boek wil doen: het universeel democratische potentieel verkennen van een stedelijke politiek, gedragen door een partnerschap tussen lokale staat en middenveld. En dit in een context waar de nationale statelijke politiek moeite heeft om goede antwoorden te verzinnen op een aantal grote uitdagingen van deze tijd, in het bijzonder de strijd tegen armoede en de omgang met een groeiende etnisch-culturele diversiteit.